

Jan Mierzejewski 1838-1908

Jan Mierzejewski pochodził z szeroko rozgałęzionej szlacheckiej rodziny, herbu Szeliga. Wśród jego antenatów byli i senatorowie, i posłowie do sejmu, strażnicy polni koronni, zaś po kądzieli, w rodzinie Wróblewskich, wojskowi. Tradycje patriotyczne musiały być silne skoro kilku członków rodziny brało udział zarówno w kampanii napoleońskiej, jak i w powstaniu listopadowym, a najmłodszy brat Mierzejewskiego zginął w powstaniu 1863 roku.

Mierzejewski urodził się w Jędrzejowie w ówczesnej gubernii radomskiej Cesarstwa Rosyjskiego. Po ukończeniu ze srebrnym medalem, w wieku lat 17, gimnazjum lubelskiego, rozpoczął studia medyczne w Cesarskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej w Petersburgu. Uzyskawszy dyplom lekarza w 1861 r. za przedmiot szczegółowych studiów obrał psychiatrię i na podstawie rozprawy konkursowej został zatrudniony w klinice psychiatrycznej u twórcy tej kliniki, również Polaka, profesora Jana Balińskiego.

Ważne, jeśli nie decydujące, znaczenie dla całej pracy Mierzejewskiego miał ówczesny klimat intelektualny zarówno w Rosji, jak i w całej Europie. Zainteresowanie naukami przyrodniczymi było olbrzymie i daleko wykraczało poza środowiska zawodowe. Toczyły się ożywione spory na temat opublikowanej przed kilku laty (1859) książki Karola Darwina o pochodzeniu gatunków; Claude Bernard kładł podwaliny pod współczesny eksperyment fizjologiczny; odkrycia Rudolfa Virchowa dotyczące komórek dały początek nowemu kierunkowi medycyny, zwracającemu uwagę na zmiany histopatologiczne i anatomiczno-patologiczne.

Pierwsza praca, którą Mierzejewski ogłosił drukiem, a która była zarazem jego pracą na stopień doktora medycyny, dotyczyła klinicznych zaburzeń u chorych maniakalnych (1864). Wykazał w niej, iż w tej grupie chorych występuje podwyższona temperatura, utrata wagi i że zaburzona jest przemiana metaboliczna. Z pracy wynikały dwa ważne wnioski kliniczne: po pierwsze, że należy powstrzymać się od podawania chorym środków wywołujących dodatkowe odruchy i, po wtóre, że nie należy umieszczać ich w ciasnych pomieszczeniach, ponieważ ich zapotrzebowanie na tlen jest większe niż u ludzi zdrowych. Choć, jak Mierzejewski wierzył, stan maniakalny "zależy od czysto materialnych, chemiczno-organicznych zmian w centrach nerwowych" uważał jednak, że nie można mieć nadziei na ich pełne wykrycie. Stawiał więc przed sobą skromne zadanie, wyjaśnienia somatycznych korelatów chorób psychicznych. Tej idei, zgodnej z zasadniczymi tendencjami epoki, pozostał wierny do końca życia.

Dwa lata po obronie, w roku 1867, został mianowany lekarzem chorób umysłowych w klinice, należącej do wspomnianej Akademii. Zajął się wówczas badaniem procesu wymiany materii w pierwotnych okresach obłądki: melancholii i manii, fizjologią wodzianu chloralu i, przede wszystkim, naturą mikrocefalii.

Ten kierunek zainteresowań zapoczątkowany został badaniem anatomicznym niejakiego Mateja, u którego Mierzejewski znalazł najmniejszy ze znanych ówczesznie mózgow. Zagadnienie małogłowia było wówczas przedmiotem ożywionych dyskusji i dlatego praca ta zwróciła uwagę wielu wybitnych anatomów i neurologów europejskich. W przeciwieństwie do wiodącej opinii, że mikrocefalia jest zjawiskiem atawistycznym, powrotem do stopnia rozwoju mózgu człekokształtnych, Mierzejewski uniał dowieść, że powstaje ona w wyniku zmian mózgu płodu pod wpływem czynników chorobowych.

Drugim ważnym tematem badań Mierzejewskiego, były zmiany tkanki wyściółkowej komór mózgowych w porażeniu postępującym. Mierzejewski pierwszy opisał mikrogyrię w oligofrenii i z jego nazwiskiem łączy się efekt nierównomiernego rozwoju białej i szarej substancji mózgu, z przewagą szarej (tzw. efekt Mierzejewskiego).

W 1872 r. oraz powtórnie, w latach 1874-1875 przebywał za granicą. Wyniki badań, które wzbudziły powszechne zainteresowanie, przedstawiał na kongresach i zebraniach towarzystw naukowych Europy. Pracował u najznakomitszych uczonych tego okresu m.in. w Berlinie u Virchova, w Getyndze u Friedricha Henlego i Karla Merkela, najdłużej zaś w Paryżu u Jeana Charcota, Guillaume Duchenne de Boulogne i Claude Bernarda. Został wówczas członkiem wielu towarzystw naukowych: francuskich, belgijskich i angielskich.

Po sukcesach naukowych za granicą Mierzejewski wrócił do Petersburga, gdzie początkowo powierzono mu prowadzenie zajęć praktycznych dla studentów, w rok później wykładów klinicznych. W 1877 r., po przejściu Balińskiego na emeryturę, został wybrany profesorem i dyrektorem kliniki psychiatrycznej we wspomnianej wyżej Akademii (później przemianowanej na Wojenno-Medyczną), co zostało zatwierdzone najwyższym rozkazem Jego Cesarskiej Mości, Aleksandra II.

Nie mniej ważne były zasługi Mierzejewskiego w utworzeniu pierwszej rosyjskiej placówki badawczej w dziedzinie psychiatrii i neurologii. W ciągu 16 lat kierownictwa Mierzejewskiego kontynuowano zapoczątkowane przez niego samego prace naukowe. Z kliniki wyszło 7 dysertacji (odpowiadających mniej więcej dzisiejszym habilitacjom) oraz opublikowano ponad 150 artykułów. Za jego uczniów uważało się wielu znanych psychiatrów, zarówno polskich (Otto Czeczot, Stanisław Daniłło, Alfons Erlicki), jak i rosyjskich (Władimir Bechterew, Aleksander Szczerbak, Leonid Błumienaj). Mierzejewski założył też cieszące się powszechnym uznaniem specjalistyczne pismo, *Wiestnik klinicznej i sądowej psychiatrii i neuropatologii*, którego do samej śmierci był redaktorem.

Zdaniem uczniów i współpracowników, Mierzejewski był niezrównanym nauczycielem i wykładawcą. Był w Rosji pierwszym, który rozdzielił wykłady z neurologii i psychiatrii. W wykładach o chorobach nerwowych Mierzejewski kładł nacisk na porównawczą anatomię mózgu osób zdrowych i chorych, na histologię i fizjologię mózgu i kręgosłupa, na funkcje centralnego i obwodowego układu nerwowego, a także na metody diagnostyczne, włączając w to diagnostykę opartą na zjawiskach elektrycznych zachodzących w mózgu. Wykłady z psychiatrii obejmowały ogólną psychopatologię i zaburzenia sfery somatycznej, wyjaśnienie genezy chorób psychicznych. Poza wykładami w swojej klinice Mierzejewski prowadził przez ponad 15 lat wykłady z psychiatrii na kursach żeńskich, co było wówczas świadectwem postępowości poglądów.

Staraniem Mierzejewskiego powstał w 1881 r. osobny, sześciolóżkowy oddział neurologiczny, powiększony w 1892 do 20 łóżek. Popierał on także badania z zakresu psychiatrii dziecięcej i przyczynił się do powstania specjalnego oddziału pedopsychiatrycznego dla 38 chłopców i 14 dziewczynek. Najważniejszym jednak efektem jego starań było otwarcie w 1892 r. nowej kliniki i stuosobowego oddziału dla nerwowo chorych, najbardziej nowoczesnego pod względem architektonicznym i funkcjonalnym nie tylko w Rosji, lecz i w całej Europie. Rok po otwarciu kliniki Mierzejewski zrezygnował z funkcji profesora i kierownika kliniki (objął ją po nim Bechterew), nadal jednak był czynny społecznie, nadal pracował jako lekarz.

Spółeczna działalność Mierzejewskiego przejawiała się przede wszystkim w roli, jaką pełnił przy organizacji rosyjskich zjazdów psychiatrycznych, mających znaczenie nie tylko naukowe, lecz także i kulturalne. Po ustąpieniu Balińskiego w 1880 r., Mierzejewski został wybrany na prezesa Towarzystwa Psychiatrów w Petersburgu i pełnił tę funkcję przez 23 lata. W tym okresie działalność Towarzystwa nie ograniczała się do spotkań naukowych i odczytów, wielokrotnie wygłaszanych przez Prezesa. Towarzystwo angażowało się w kwestie prawodawstwa, radząc instytucjom i ówczesnym organom samorządu lokalnego, tzw. ziemstvom, przy budowie nowych zakładów dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Mierzejewski domagał się podjęcia radykalnych kroków w walce z alkoholizmem, starał się o wprowadzenie zakazu modnych wówczas publicznych widowisk hipnotycznych, które uważał za szarlatania.

Mierzejewski zajmował się wieloma zagadnieniami związanymi ze społecznymi aspektami psychiatrii. Dlatego właśnie został powołany do Rady Medycznej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji, był członkiem rady "Przytułku dla obłąkanych" założonego przez cara Aleksandra III, występował jako ekspert w sądach i komisjach.

Praca w stolicy Rosji nie odwróciła jego uwagi od problemów polskich: działał w kole lekarzy polskich w Petersburgu, był członkiem zarówno stałym jak i honorowym towarzystw lekarskich w Warszawie, Wilnie, Krakowie i Poznaniu, publikował niektóre swoje prace w języku polskim, w Gazecie Lekarskiej, Przeglądzie Lekarskim, Pamiętniku Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. Był również współwłaścicielem warszawskiego *Czasopisma tygodniowego dla lekarzy praktycznych - Medycyna*.

Zmarł nagle na serce w Paryżu, w czasie obchodów 50-lecia działalności naukowej znakomitego francuskiego psychiatry, z którym opublikował szereg prac i z którym łączyły go więzy osobistej przyjaźni, Valentina Magnana.

Przez Rosjan Mierzejewski uważany jest za twórcę naukowej szkoły psychiatrii w Rosji. Współcześni mu Polacy podziwiali jego zdolności, pracowitość i hart ducha, które w trudnych, powojennych latach pozwoliły mu zdobyć uznanie w oczach niechętnych przecież na ogół wobec Polaków, Rosjan.

Grażyna Herczyńska